

דעת - מכללת הרצוג

צפון-מזרח הכנרת

מנדל נון

פרסומי מטכ"ל/קצין חינוך ראשי, ענף השכלה

צבא הגנה לישראל
הוצאת "מערכות"

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

מהדורת מעריב

כל הזכויות שמורות למטכ"ל / קצין חינוך ראשי — ענף השכלה

www.daat.ac.il

צפון-מזרח הכנרת

(בקעת בטיחה)

הקדמה

הכנרת, הרים סביב לה, ורק בדרומה נפרצת חומתם כלפי בקעת הירדן. המדרונות היורדים לכנרת קרובים לגדות המים, ורצועת הקרקע המקיפה את הימה צרה ברוב המקומות, משופעת, מבוטרת ואדיות וקשה לחקלאות. בכמה מקומות אין ההרים מניחים אפילו כדי מעבר דרך. במיוחד צרים השוליים הדרומיים, מצוק הארבל ועד לואדי סמכ שממולו, לעומת זאת, נוחה יותר המחצית הצפונית. בצפון-מערב הימה, בין הרי נפתלי, משתרעת בקעת גינוסר הקטנה והמפורסמת בפוריותה, וממולה, בפינה הצפונית-מזרחית של הכנרת — הנמצאת עתה בתחום מדינת סוריה — בקעת בטיחה רחבת הידים. בקעה זו, על אף היותה גדולה ועשירה במקורות מים פי כמה משכנתה המערבית, לא זכתה לפרסום במקורותינו וגם כיום מעטים היודעים, שבקעה זו היא הפינה הברוכה ביותר בחוף הכנרת.

בקעת בטיחה שקועה עתה בתרדמת העזובה והחדלון של שלטון ערבי מפגר. אך לפני, בטרם נעקרנו מהארץ, התקיים פה ישוב עברי גדול וצפוף של חקלאים-דייגים, מושרשים באדמתם וקשורים לימה. ישוב זה נשאר איתן במקומו במשך מאות השנים שלאחר חורבן הבית השני והשאיר גם עקבות ושרידים בבקעה עצמה וסביבה. מאז התחילה ההתיישבות החדשה, נשאו חלוצים עבריים רבים את עיניהם ואת תקותם לבקעה הפורייה והעזובה ועשו נסיונות להאחז בה מצד היבשה ומצד הים כאחד.

גם לפי גבולות המנדט וגם לפי גבולות שביתת הנשק, מהווה הכנרת חלק בלתי נפרד משטחה של ישראל. ורק לאזרחיה הזכות הריבונית לנצל את אוצרות המים ואת שדות הדגה הברוכים שלה.

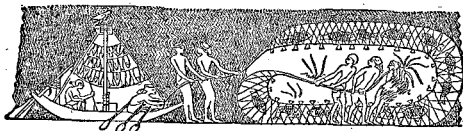
דעת - מכללת הרצוג

אך מאז חתימת שביתת הנשק לא פסקו הסורים מהתנכל לכנרת העברית. דיג סורי בלתי חוקי ופרוע מתנהל ללא הפסק בחיפוי שרשרת המוצבים הסוריים. שהוקמו על הרכס ועל החוף, לעתים אף על רצועת החוף השייכת לישראל. מהמוצבים הסוריים נפתחת מדי פעם אש על הדייגים ועל סירות המשמר שלנו. התנגשויות דמים הן תופעות תכופות בצפון-מזרח הכנרת. בדרך זו מנסים הסורים ליצור עובדות מדיניות חדשות ולהשתלט על מה שאינו שלהם. עמידתם האיתנה והאמיצה של דייגי הכנרת העבריים ושל שומרי בטחונם, מבטיחה לנו את זכויותינו בצפון-מזרח הכנרת ואת שליטתנו בשדות הדיג העשירים ביותר של הימה. לחופה של פינה זו של הכנרת שוכנת גם בקעת בטיחה, שאת תולדותיה אנו באים לתאר.

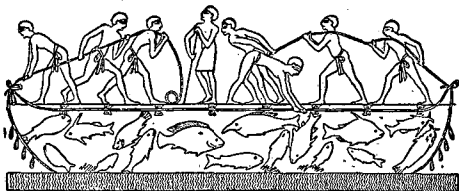
תחומי הבקעה ושמה

גבולותיה הסבועים של הבקעה הם: בדרום — וואדי סמכ, שנקרא לו להבא בתרגום שמו לעברית, נחל הדגים; במערב — לאורך 12 ק"מ — חוף הכנרת; לאורך 4 ק"מ נוספים — הירדן. ממזרח ומצפון סוגרים עליה בחצי גורן עגולה הרי הגולן. לפני רבבות שנים, בעידן הולדתה של הכנרת, השתרע במקומה של הבקעה מפרץ גדול, שהתפשט צפונה ומזרחה וחדר לתוך ההרים. במרוצת הדורות הלך המפרץ והצטמק. המים נדחקו לאטם ע"י הסחף,

דייגי רשת החרט במצרים העתיקה לפני 4000 שנה

דעת - מכללת הרצוג

ציור קיר מצרי עריק המתאר דיג

שנגרף לתוכם ע"י הירדן וע"י הנחלים היורדים מהרי הגולן. תהליך זה נמשך גם בימינו. הסחף הבולתי הדשן הבא מהרי הגולן, הוא מקור פוריותה של הבקעה.

השפך הנרחב של נחל הדגים מהווה, כאמור, את הורוע הדרומית של הבקעה. במקום צאתו מן ההרים יוצר הנחל דלתה פוריה ורחבת ידים, המתפשטת לכיוון הכנרת בצורת חצי-אי גדול ובולט מרחוק. צפונה מהראש של "קורסי" חוזרים ומתקרבים הרי הגולן לכנרת ומשאירים רצועה שאינה עולה ברוחבה על ק"מ אחד. רק עלייד כפר עקאב נסוגים ההרים מזרחה וחוף הכנרת מתעקל מערבה. מכאן ואילך משתרעת עיקר הבקעה. בפי הערבים רק חלקה זה נקרא בטיחה. רצועת הקרקע הסמוכה לים, שרחבה רק ק"מ אחדים, היא אדמת מישור נקיה מאבנים ונוחה לעיבוד. גם מדרונות ההרים, התלולים בשאר חופי הכנרת, משופעים כאן שיפוע-אטי ונוח וכל המסתכל על הבקעה מרחוק יבחין מיד בשדות מעובדים, המטפסים כאן במעלה הרי הגולן. בסך-הכל מגיעים שטחי הקרקע של הבקעה לכדי 35.000 דונם. רמז לאופיה המישורי של הבקעה נמצא גם בשמה, כי השורש "בטח" פירושו בעברית ובערבית כאחד גם להשתרע וגם להתפשט (מכאן גם השם אבטיח).

דעת - מכללת הרצוג

השם בטיחה כבר נזכר במקור ערבי מאמצע המאה ה־8. אחר כך הוא נפגש במקור צלבני מהמאה ה־11 בצורת Putaha, ואף כי במקורות העבריים הקדומים יותר אין הוא נזכר, אין זה מן הנמנע, שהשם הערבי אינו אלא שיבוש של השם העברי הקדום. גם השם בצורתו המשובשת כיום — בטיחה — הוא בעל צליל עברי, על משקל „בריקה“, „שריפה“ וכדומה.

נחלים ושפע מים

בקעת בטיחה היא אחת הבקעות העשירות ביותר בארץ במים. מבחינה זאת וגם מבחינת כמה תכונות אחרות היא דומה לבקעת החולה, שכנתה מצפון.

מחוץ לירדן ולנחל הדגים, התוחמים אותה משני צדדים, חוצים אותה בדרכם לכנרת ארבעה נחלים ניספים, והם ממערב למזרח: (1) ואדי תוא (נחל הרוחות); (2) נחל ספה; (3) נחל דליה; (4) נחל סומליה. ברדתם לבקעה, מתפצלים הנחלים לזרועות רבות, המכסות אותה ברשת צפופה של עורקי מים והחוזרות ומתלכדות בהתקרבות לים. מתהווים אז שוב שלושה אפיקים עיקריים: (1) נחל זאכי; (2) נחל מג'רסה או מסעודיה (על שם הכפר); (3) נחל ברבוטיה. על שם הדג ברבוט, בעברית שפמנון, המצוי בכנרת. השם העברי הנאה לו, אם כן, הוא נחל השפמנונים.

בחומת הרי הגולן הגבוהה חתרו להם הנחלים אפיקים ישרים, צרים ועמוקים ובעלי קירות גבוהים ותלולים, וכל המשקיף על פני הבקעה מצד הים או מתל מוטילה, יראה את חומת הרי הגולן כשהיא מבוותרת לערוצים ובני ערוצים רבים ובאביב יעלה מהם שאון מפלי מים.

ואף כי כמה מהנחלים ניזונים גם ממעינות, הרי בבוא הקיץ יתמעטו בתוכם המים עד היותם בתלקם התחתון לנחלי אכזב, ובכל זאת לא תחסר הבקעה מים לעולם. המקור העיקרי והבלתי אכזב הוא

דעת - מכללת הרצוג

דעת - מכללת הרצוג

הירדן בכבודו ובעצמו, שבמימיו ניתן להשקות את רוב הבקעה ללא תחנות שאיבה. נוסף על כך התברכה הבקעה במעינות מים רבים הפורצים ובוקעים למרגלות ההרים.

אך לא בברכת המים בלבד דמתה, כאמור, הבקעה לחולה. היא לקתה גם בחסרונותיה. באין יד אדם חרוצה שתכון את זרימת מי הנחלים והמעיינות לאפיק הרצוי, הופכת הברכה לקללה, ובבקעה נוצרות ביצות ממאירות, מפיצות קדחת. הרוחות הצפוניות נושאות ומעבירות את היתושים נושאי המחלה מן הבקעה לחופי הכנרת בדומה. באביב מתפשטות הביצות על ארץ רבה ואילו בקיץ הן נסוגות ומצטמצמות בעיקר לצפונה של הבקעה, אך גם אז לא תעלמנה כליל.

פוריותה של הבקעה

בבקעת בטיחה נתמזגו שלושת היסודות הדרושים ליצירת שטח פורח במשך כל תקופות השנה: (א) אדמה פורייה; (ב) שפע מים, הניתנים להזרמה בכוח הנפילה בלבד, ושבהם ניתן להשקות את מרבית אדמות הבקעה; (ג) מידת חום גדולה, בדומה לשאר חלקי עמק הירדן. הודות לשלושה נתונים אלה רב כוחה של הבקעה להצמיח כל ירק וכל עץ למינהו והיא נותנת שלושה יבולי ברכה לשנה. ירקות בטיחה הם הראשונים להבשיל בכל סוריה ומגדלים בה עתה בהצלחה גם אורז. המים הרבים הדרושים לגידול האורז מובלים בתעלות עפר פשוטות מהירדן.

דרכי התחבורה

הודות לתנאי הטבעיים, נועד לבקעת בטיחה תפקיד חשוב במערכת דרכי התחבורה היבשתית והימית בסביבת הכנרת. עורק התחבורה היבשתי החשוב ביותר בבקעה הוא נחל הדגים, העולה ברחבו (רוחב שפכו כ-2 ק"מ) ובשיפועו האיטי והנח על

דעת - מכללת הרצוג

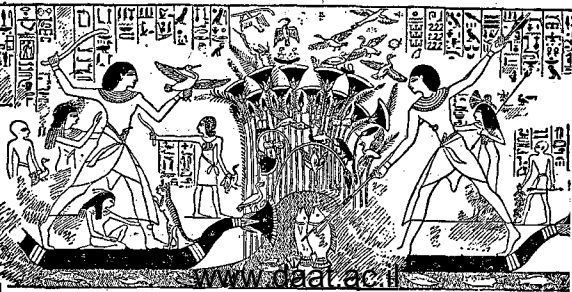
שאר הנחלים בקדמת הכנרת. נחל זה מהווה את הדרך הטבעית והטובה ביותר מחוף הכנרת לרמת הגולן. המחנשאה לגובה של כ-700 מ' לערך. מעבר נוח אחר הוא המדרון האיטי שבצפון הבקעה. בשני מעברים אלה עברו הדרכים בימי קדם ובשניהם הן עוברות בימינו. על גדתו הדרומית של נחל הדגים עוברת על פני הכפר הסורי סקופפיה. דרך עפר אל עיירת המחוז פיק ואל דמשק; ובצפון הבקעה נסללה לאחרונה ע"י הצבא הסורי, בתואי שבילישיירות קדום, דרך חדשה למעבר רכב, המתחברת לדרך דמשק.

כמובן נהנית הבקעה מנתונים טובים לפיתוח תחבורה ימית וזה הודות למעגנים הטבעיים שבשפך נחליה.

בחורף ובאביב, עת עולים וגואים פני המים בכנרת, נוחים שפכי הירדן, הזאכי ונחל הדגים, למעגן סירות. אולם בכוא הקיץ, פוחתים והולכים המים בנחלים ותנאי העגינה משתנים לרעה. בקיץ גם הולמים גלי הכנרת בעוז וללא הפסק בחוף ופולטים חלוקי נחל, קונכיות ושבוללים. כך נוצרת מעין סוללה סמיכה, הנמשכת לאורך כל החוף והסותמת את פתחי הנחלים. סוללה זו מפריעה לניקוז הבקעה וגורמת להתהוות ביצותיה.

מאותה סיבה נוצר בפתח נחל זאכי שרטון מאורך, שהתחבר בקצו-האחד ליבשה ויצר מעין מפרץ המשמש מחסה מצוין לסירות

דין בחנית בימי קדם

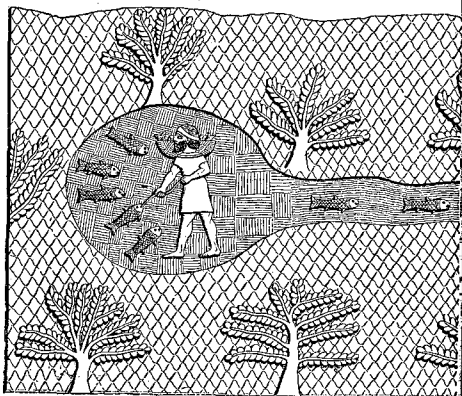

דעת - מכללת הרצוג

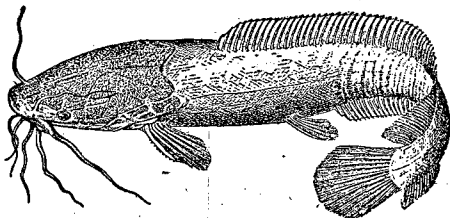
הדייגים מפני סערות הקיץ העזות והתכופות. באותה דרך התהווה מול הירדן שרטון רדוד, הסותם את פתח השפך והמשאיר רק מעבר צר וקשה לסירות. מאידך גיסא, הוא מקל על צליחת הירדן בשפך, ואפשר לעברו במקום זה אף ברגל.

שדות הדיג של בטיחה

ולא בברכת האדמה בלבד התברכה הבקעה. מול חוף הבקעה משתרעים שדות דיג ברוכים, בהם ניצודים במשך כל השנה כל דגי הכנרת, שעליהם פרנסת דייגיה.

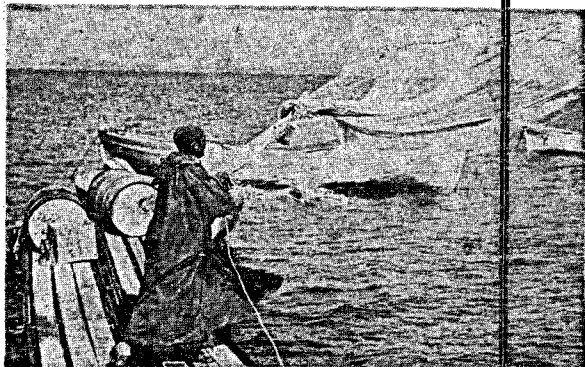
תמונת דיג אשורית

השפמנון

ובראש וראשונה הלבנון, הידוע בשמו העממי סרדין – הכנרת. מאז ראשית הדיג בכנרת, לפני אלפי שנים – ועד ימינו אנו, עשה שהוכנסו לשימוש שיטות דיג מודרניות – היה דג זה ניצוד בכנרת בעיקר מול קורסי, שעליהם שפך נחל הדגים (מכאן שם הנחל) ורק בחדשים דצמבר-מרס, בימי המנדט היה מתרכז כאן בלילות מסויימים כל צי הדיג של הכנרת, היהודי והערבי כאחד. במשך העונה הקצרה היו נצודים כאן ברשת-זריקה פרימיטיבית (שבכה בערבית) שמה העברי המקורי קלע) – כ-200 טון דגים. מאז קום המדינה עובדים במקום זה דייגים עברים בלבד ובעיקר דייגי המשקים – ואף הם מפיקים אותו שלל שנתי.

השניים במעלת חשיבותם הם דגי האמנונים. עונת דיוגם חלה בסוף החורף ובאביב. בראשונה יתרכזו לנחילים גדולים ויגדדו אל מול הקצה הצפוני של הבקעה, העשיר בחמרן מזון, המובאים ע"י הנחלים. בתקופה זו ירדפו אחריהם כל דייגי הכנרת בכל סוגי הרשתות שבידיהם. ואם שיחק המזל לדייג ופרש את רשתו בדיוק בלב הנחיל, עשוי הוא לדוג כמה מאות ק"ג דגים כבת אחת. בעונה

הקלע

וּמִצְיִינִים הָאֲמֻנֹנִים בְּבִטְיָחָהּ בְּגֹדֶלָם וְהֵם מְגִיעִים לְמִשְׁקֶלָם הַמְּכֻסֶּה
לִי הָאֲפֹשְׁרִי בַכִּנֶּרֶת, כְּלוֹמַר כְּדֵי 1—1½ ק"ג. לָכֵן גַּם יִקְרָאוּ הַדִּיּוּגִים
לְכָל אֲמֻנֹן גָּדוֹל וִיפָה בֶשֶׁם "אֲמֻנֹן בְּטִיחָה". בִּאֲבִיב, בְּחֻפּוֹת הַהִטְלָה,
תַּפְזוֹרוֹ הָאֲמֻנֹנִים זֹגוֹת וְזֹגוֹת וִיכֻנסוּ לַתֹּךְ פֶּתַח הַנַּחֲלִים עַל מִנַּת
הַטִּיל בִּיצִיָּהֶם. בְּמִיּוֹחַד רַבִּים הַדָּגִים הַבָּאִים לַנַּחַל זָאכִי, לְמַפְרָצוֹ
לְבִיצוֹת שֶׁמִּסְבִּיבוּ.

בִּאֲבִיב יִגְדְּדוּ לְסִבִּיבַת שַׁף הִירְדֵן דָּגֵי בִינִית־אֲרוּכַת־הָרֹאשׁ וּבִקִּץ
יָבוֹאוּ לַחֹף הַבִּקְעָה דָּגֵי בִינִית־גְּדוֹלַת־הַקֶּשְׁקֶשִׁים. דָּגִים מוֹבָחָרִים
אֵלֶּה יֵשׁ לְדוּג בְּרֶשֶׁת הַחֶרֶם (גִּרְף), הַנִּגְרֶרֶת בַּחֲבָלִים לִיבֶשֶׁת. בְּמִשְׁךְ
כָּל הַקִּץ נִדוּגִים דָּגִים אֵלֶּה בַּחֹף בְּטִיחָה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּכָל חוֹפֵי
הַכִּנֶּרֶת הָאֲחֵרִים.

דעת - מכללת הרצוג

הדיג בחוף בטיחה. מהירדן ועד קורסי, יכול להתנהל כמעט בכל השיטות וללא הפסק במשך כל ימות השנה, ביום ובלילה. ולא יפלא, איפוא, שמפורסם חוף זה בעושר הדגים שבו. מכל קצויהם מפליגות לכאן סירות דייגים לתור אחר שלל.

אין עוד כמקום הזה בחוף הכנרת להקמת ישוב דייגים. ואמנם הקימו כאן אבותינו ישוב דייגים וקראו לו בית צידה. כלומר בית הדיג. כי "צוד" ו"דוג" פעלים נרדפים הם בעברית. מצב זה חזר בתקופות היסטוריות שונות.

גבולות וזכויות הדיג בכנרת הקדומה

בעית הדיג בכנרת קשורה קשר בל ינתק עם בעית הגבול. שיטות הדיג בכנרת, שהיו נהוגות החל מימי הכנענים ועד לקום

החרם

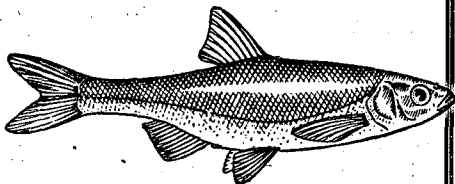

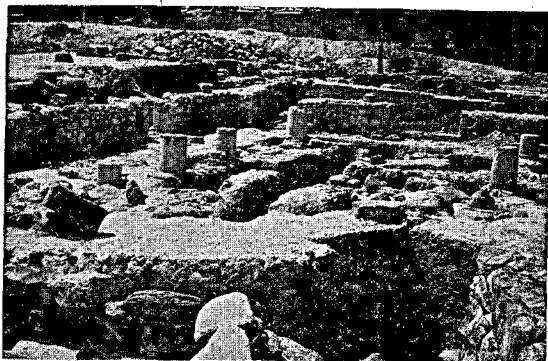
דעת - מכללת הרצוג

למדינתה, חייבו שליטה מלאה על כל רצועת החוף, ואילו במציאות הפוליטית היו לעתים מרבית הישובים הגדולים בנויים על החוף המערבי, בעוד שהאזור המזרחי היה שייך לשלטון זר. מכאן הקשר ההדוק בין בעיית הדיג והגבול. שיטות הדיג העיקריות בכנרת הן ברשת הקרויה בתנ"ך ובתלמוד "חרם" והידועה היום בשמה הערבי גרף. זוהי רשת שארכה בין 200 ל-400 מטר והיא נפרשת מעל גבי סירה במרחק 100—400 מ' מהחוף. היא צוללת על קרקעית הימה ונגררת משני קצותיה אל החוף ע"י הדייגים הנרתמים לחבליה הארוכים. ברשת זו מועלים כל הדגים הגדולים למיניהם. השיטה השנייה במעלה היתה רשת הזריקה העגולה הידועה בשמה הערבי שפכה ובשמה התלמודי קלע. רשת זו נפרשת עד היום בשעת ציד דגים הגדולים מן החוף ובשעת ציד הלבנונים (הסרדינים) מעל גבי סירה בקרבת החוף, בעונת החורף, ובעיקר מחוף קורסי. מכל מקום, שתי שיטות דיג אלה מחייבות את דייגי הכנרת להתקרב לעלות על החוף ובעיקר בצפון-מזרח הימה, אולם, כנוכח לעיל, מצא לעתים דוקא חוף זה בפיקוח שלטון עוין.

כמעט מראשית התרבות האנושית ההיסטורית בארץ, מלפני 5000 שנה ועד לכיבוש הארץ ע"י בני ישראל, עמדו במערב הים

לבנון, טרדין הכנרת

חפירות בית דוד

ערים גדולות ומבוצרות. באלף השלישי לפני הספירה עמדה בפרי-
חתה בית-ירח ומאמצע האלף השני ואילך העיר כנרת. שעל שמה
נקראת הימה עד היום, וחברותיה הבצורות. תושבי הערים הללו
פיתחו את הדיג בכנרת ופרשו את כנפי שלטונם החזק על כל הים.
וכדי שיוכלו לנצל את כל שדות הדיג- באין מפריע. צרפו לתחום
נחלתם גם את רצועת החוף המזרחית של הימה. עובדה זו ידועה
לנו מהתנ"ך מפי משה. משבא משה לתאר את גבולות ארץ כנען
היעודה ואת הגבול המזרחי בסביבת הכנרת הוא אומר: "וירד הגבול
ומחה על כתף ים כנרת קדמה. וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים
המלח" (במדבר לד). בתיאור זה רואים אנו ברורות. שאין הכנרת

* יש חולקים על דעה זו ואומרים שבמקום זה מתואר גבול השבטים
שהתנחלו במערב הירדן. אך כפי שנראה להלן אין זה משנה לגבי הענין הנדון.

דעת - מכללת הרצוג

משמשת גבול וכל חופיה כלולים כיחידה מדינית אחת; וסיבת הדבר נעוצה בזכויות הדיג.

בתקופת ההתנחלות נאחזו שלושה שבטים מסביב לכנרת: נפתלי במערב, מנשה במזרח ושבט גד בקצה הדרומי-מזרחי. בראשונה נאחזו בני נפתלי בחלקים ההרריים של הארץ ואילו העמקים נשארו במשך כמה דורות נוספים בידי הכנענים, כי היו הכנענים מצוידים בנשק ברזל ובמרכבות ברזל ולא יכלו בני ישראל להורישם.

רק לאחר מלחמת דבורה, כאמצע המאה ה"ב לפס"ג, נכבשו העמקים של צפון-הארץ מידי הכנענים. במלחמה מכריעה זו נטל שבט נפתלי את החלק הנכבד ביותר מכל שבטי הכנרת. לא יפלא, איפוא, שלאחר כיבוש הערים הכנעניות שעל חוף הכנרת, ירש שבט זה גם את זכויות הדיג, שהיו קודם לכן בידי הערים המנוצחות. עובדות אלו מתאשרות מתוך דברי מסורת קדומה שהשתמרה בתלמוד, בה נאמר, שכל הכנרת היא בנחלתו של שבט נפתלי ולדייגי שבט זה בלבד שמורה הזכות לדוג בשיטות העיקריות. בחרם ובקלע, בעוד שלדייגי השבטים האחרים מותר לדוג רק בשיטות משניות כגון בחכות. כדי לקדש זכות זו ולמען לא תופר, ייחסו את קביעתה ליהושע בן-נון. ועוד נאמר באותה מסורת, שאל נחלתו של נפתלי צורפה גם רצועת חוף של שבט גד ורחבה "מלא חבל חרם", כדי שיוכלו דייגי נפתלי לנצל את זכותם במלואה ולהשתמש בחרמים הנגררים כחבלים אל החוף. יש להניח שגבול זה היה קיים כל עוד היתה קיימת מסגרת השבטים וכל עוד היתה למלכות ישראל שליטה על החוף המזרחי של הכנרת.

לאחר חורבן הבית השני ואילך שוב יש בידינו עובדות המוכיחות עד כמה קרובים והדוקים היו הקשרים המקצועיים והחברתיים בין בקעת בטיחה לבין מערב הכנרת, על אף היותם בתחומים פוליטיים מרדדים.

למרות היות הירדן הגבול המזרחי של הגליל, נמנתה בקעת בטיחה על הגליל. מחבר ספר יוחנן של הכרית החדשה, שנכתב

דעת - מכללת הרצוג

במאה השניה לספירה, אומר: "בית צידה שבגליל". גיאוגרף אלכסנדרוני בן אותה התקופה מונה אף הוא את בית-צידה בגבול הגליל. ההיסטוריון אל-עותמני בן המאה ה-17 מספר לנו, שכפר עקאב נמנה על נפת טבריה. הסדר זה, שהוא מימי הממלוכים, נשאר בתקפו גם במשך כל תקופת השלטון התורכי. לאחר מלחמת-העולם הראשונה חזרה ההיסטוריה על עצמה. שוב היתק מרבית דייגי הכנרת מרוכזת במערב הים, בטבריה, ושיטת החרם הקדומה, שלא השתנתה מימי קדם, היתה נתונה כאחת השיטות העיקריות בימה.

כשהתחיל המשאומתן בין בעלי המנדט הצרפתי על סוריה לבין בעלי המנדט האנגלי על א"י לתיחוי קו הגבול, נמסרה הפינה הצפונית-מזרחית של הכנרת, לאורך כ-15 ק"מ, לסוריה, אך הוסכם והוחלט, שכל הכנרת תישאר בגבול המדיני של א"י. והגבול נקבע לא לאורך החוף, במקום פגישת היבשה והמים, אלא הועלה והועתק עשרה

דייגי הלבנונים

דעת - מכללת הרצוג

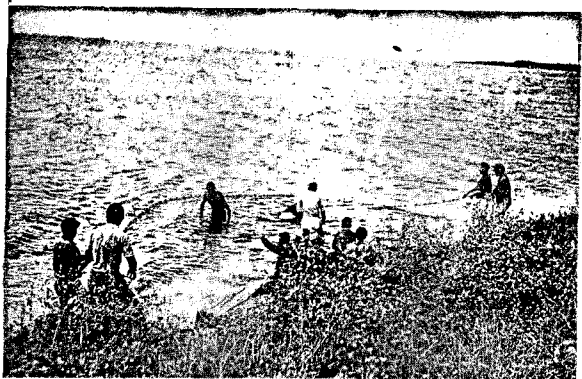
מטרים לפנים היבשה, כדי שלא יהיו לסוריה זכויות מים ודיג כלשהן מכירת וכדי שדייגי א"י יוכלו לעלות בשעת עבודתם, בזכות ולא מחסד, על החוף המזרחי. בהסדר זה לא הובאו בחשבון שני פרטים: א) שרצועה כה צרה אינה הולמת את צרכי הדיג; ב) שאין היא ניתנת להגנה.

בזמן חתימת ההסכם נמצאו בבקעה בדוים שהיו עוסקים בדיג. דייגים אלה לא היו עצמאיים, אלא שכיריו של הקבלן הערבי-נצרי ממשפחת חורי, שרשתו היתה פרושה על כל הכנרת. בדרכים פיאודליות מובהקות פרש את שלטונו על הדייגים הבדוים, שכיריו, שנוקקו לצידו, והרחיב את איזור השפעתו גם על מרביתם של דייגי שכריה העצמאיים, יהודים וערבים כאחד.

בזמן חתימת ההסכם בין אנגליה לצרפת, הובטחה זכות הדיג על חורי ודייגיו, אך מכיון שכל הימה נכללה בגבול המנדט, נמסרו ההנהלה והפיקוח על הדיג בכל הים לממשלת א"י, והדייגים הסורים קיבלו, באמצעות פטרונם, את רשיונותיהם המעטים ממשרד הדיג בטבריה ונמצאו תחת פיקוחה של משטרת הים המנדטורית.

שלטון מונופולי זה עורער עת החלו, לפני כ-20 שנה, דייגי עין-גב וגינוסר בכבוש הדיג בכנרת. לאחר התנגשויות וסכסוכים, תגרות ימים ויריות, התערבו השלטונות האנגלים, ובתיווכם הורשה למשקים העברים לעבוד בחוף בטיחה במשך יממה אחת בשבוע — ביום רביעי. להסדר זה לא היה ערך משקי, אולם לעומת זאת היתה לכך חשיבות פוליטית. ניתנה דריסת רגל ליהודים בחוף הסורי, ואיש לא הקפיד על חוק עשרת המטרים.

לאחר מלחמת העצמאות, כשנחתם הסכם שכיתת הגשק בינינו לבין סוריה, הכירו בנו הסורים כיורשיה החוקיים של ממשלת המנדט. הכנרת נכללה בשלמותה בגבול מדינת ישראל, עם תוספת הרצועה של עשרת המטרים. הרצועה הזאת לא נקשרה בדרך כלל-שהיא לאיזור המפורז שבקדמת הכנרת. מאידך גיסא, ויתרה סוריה

פרישת חרם בכנרת

על זכויות הדייגים שלה. כי לא רצתה שיחזור ההסדר מימי המנדט ושאוורחיה יהיו כפופים לפיקוח ישראלי.

כך הוסכם להלכה; אך למעשה מסיגים הסורים מאז קום המדינה את גבולנו בכנרת ומתנכלים לזכויותינו הריבוניות בה.

הדייגים הסורים הוציאו את סירותיהם החבויות בנחלים ונצטרך פו אליהם דייגים. פליטים מטבריה, שהצליחו להגיע לכאן עם כמה מסירותיהם לאחר נטישת העיר. כל אלה ממשיכים בדיג בלתי חוקי בכנרת — כשהם נתמכים ומוגנים ע"י שרשרת המוצבים הסוריים, שהוקמו לאורך החוף. השלל השנתי של הדיג הסורי הבלתי חוקי נערך ב־70 טון, כ־10% משלל הדיג העברי. מספר הסירות הערביות הוא כ־15 בס"ה, אך הנוק הנגרם על־ידיהן גדול לעין ערוך מערך

דעת - מכללת הרצוג

הדגים הנצודים. הדייגים הערביים צדים ללא פיקוח ובמקומות ובדגנים האסורים בדיג, על-ידי כך הם גורמים נזק רב לכל משק הדגה של הכנרת. אין לראות זאת, אלא כהסתננות לגבולנו, וכגזלת הדגה השייכת לנו. היא מסכנת גם את חיי הדייגים העברים הצדים מול החוף הסורי, לא די שאין הסורים מניחים ליהודים לעלות על רצועת החוף השייכת לישראל, אלא שהם פותחים גם מדי פעם באש על הדייגים העברים ועל ספינות המשמר המלוות אותם. בדרך זו מנסים לבטל את זכויותינו הריבוניות בחוף הצפוני-מזרחי של הכנרת. המלחמה בדיג הבלתי חוקי המוגן ע"י מוצבים היא מלאכה קשה רבת סיכון, כי אין דומה השט בסירה על פני הים ליושב על החוף בתוך עמדה בטוחה. כך הפכה עבודת דייגינו בחוף הסורי של הכנרת למלאכה הרת סכנות. חילופי יריות והתנגשויות דמים היו לחלק בלתי נפרד של הווי הדיג בצפון הכנרת. וכבר היו אבידות בהורגים ופצועים בין הדייגים, הספנים ואנשי הבטחון. זהו מצב שאין לשאתו באורד ימים.

תולדות הבקעה ער ימי המלחמה ברומא

על תולדות הבקעה והישוב העברי בה בימי הבית הראשון אין ידינו ידיעות ברורות. להלכה נכללה כל קדמת הכנרת בתחום נחלתו הנרחבת של חצי-שבט-מנשה, שהשתרעה על פני ארץ הבשן שבצפון עבר-הירדן. אך למעשה, לא הגיע שבט זה לידי שליטה של ממש בחוף הכנרת ורק לתקופות קצרות זכה להאחז בו אחיזה של ממש. סיבת הדבר נעוצה במצבו המדיני המיוחד של חבל ארץ זה בימי הבית הראשון.

כשהגיעו שבטי ישראל לעבר-הירדן, כבר היו קיימות ערי הגולן שממזרח לכנרת ולחולה, וכעבור זמן מה חדרו לשם שבטים ארמיים שיסדו את נסיכויות גשור ומעכה. שבטי ישראל הצליחו לכבוש את מלכותו של עוג מלך הבשן, לעומת זאת, „לא הורישו בני ישראל

בחוף כפר עקאב

את הגשורי והמעכתי וישב גשור ומעכה בקרב ישראל עד היום הזה" (יהושע יג, יב). גם במלחמות המאוחרות יותר, נעצרת התפשטות שבט מנשה בגבול מדינת גשור (דברים ג, יז).

גשור לא השתתפה בברית המדינות הארמיות שנלחמו בדוד ושוועבדו על-ידי אחרים נצחונו עליהן. לכן מוצאים אנו את מדינת גשור גם בימיו של דוד כמדינת חסות חצי-עצמאית, השומרת על קשרי ידידות עם מלכות ישראל. דוד לקח את בתו של תלמי מלך גשור לאשה והיא ילדה לו את אבשלום בנו. כשמסתבך אבשלום ברצח אמנון, הוא בורח לסבו לגשור ומוצא אצלו מקלט מדיני.

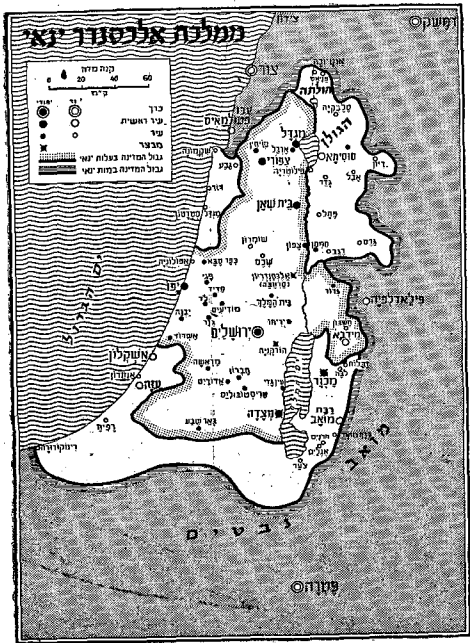
בסוף מלכות שלמה, כשפרקה ארם דמשק את עול ישראל, הקיץ הקץ על עצמאותה של גשור: דמשק נעשית לראש כל הנסיכויות הארמיות ובמרוצת הזמן היא מטמיעה בקרבה את נסיכות גשור הוצירה. מעתה לא גשור עוד, אלא מלכות ארם דמשק החזקה היא.

דעת - מכללת הרצו

יריבתה של ישראל בצפון-מזרח. מהתפלגות המלוכה ועד לגלות אשור. במשך 200 שנה, נמשכת ללא הפסק התחרות מדינית קשה בין דמשק לישראל ושטחי המריבה — הבשן והגולן — עוברים כמה פעמים מיד ליד. התנ"ך מוסר, כי בתקופה זו נערכו שמונה מלחמות גדולות בין ישראל לארם. מלבדן היו ודאי התנגשויות קטנות ורבות שלא נזכרו. בשנת 855 לפסה"נ ניצח אחאב באפק (כיום העיירה הסורית פיק, מזרחית לעיד-גב) את בן הדד, מלך דמשק, אולם כעבור שנים אחדות מצא אחאב את מותו בקרב נגד הארמים ברמות גלעד. במחצית השנייה של המאה ה-8 לפסה"נ גברה לרוב יד הארמים, אולם בראשית המאה ה-7 נהנתה ישראל לזמן קצר מן הלחץ האשורי הקשה שהחליש את דמשק. בשנת 784 לפסה"נ הכה את הסורים בשנית בעם השני והעיר דמשק וכל ארצה נכבשו על-ידי צבא ישראל.

המלחמות בגולן ובבשן היו בעלות השפעה מכרעת על תולדות קדמת הכנרת. בצפון עבר-הירדן היוו הארמים רוב, ואילו הישראלים, מכיון משפחות הרועים של מנשה, שחדרו לכאן קמעה-קמעה, היו במיעוט. בגבור יד ישראל, היה הישוב הישראלי גדל וכל הארץ היתה לתחום שלטונם המדיני. אך מכיון שאת הרוב היוו כאן בכל ימי הבית הראשון בעיקר ארמים, היה השלטון המדיני של ישראל רפף ובתקופות חולשה היו ארמי-דמשק מגיעים למימי הכנרת ולעתים אף תרחק מעבר לה. בצפון-מזרח הכנרת מילאו את התפקיד התיישבותי הראשי לא בני שבט מנשה, אלא בני נפתלי. הם שלמדו את מלאכת הדיג מתושבי הערים הכנעניות הנכבשות והם שקיבלו מדניהם את תחנות הדיג בקדמת הכנרת. תחנות אלו היו גרעינים ליישובי הדייגים. העברים בחוף זה, בגבור יד ישראל ובגדול השפעתה, עברו הדייגים העברים בסירותיהם הקלות אל מעבר לים והגבירו או חידשו את יישובי הדיג העבריים במזרח הכנרת, ואילו בשעת צרה ושלל חזרו על עקבותיהם. נדידה זו, בשני הכיוונים, חזרה ונשנתה כנראה, פעמים מספר.

דעת - מכללת הרצוג

דעת - מכללת הרצוג

ידיעותינו על הבקעה מסוף ימי הבית השני ואילך מרובות וברורות יותר.

בשנת 83—80 לפני הספירה צורפה הבקעה למדינה העברית המורחבת של החשמונאים. הדבר נעשה על-ידי ינאי המלך. בשני מסעות צבאיים מזהירים כבש ינאי את עבר-הירדן מידי הערים היווניות ובכלל זה את כל קדמת הכנרת. מפי יוסף בן מתתיהו אנו למדים, שינאי כבש את העיר ההלניסטית סלבקיה, את הבקעה הנקראת על שם אנטיוכוס ואת המבצר החזק גמלה. סלבקיה נמצאת צפונית-מזרחית לבקעה ושמה נשתמר עד היום בח' סלוקיה; גמלה נמצאת מדרום-מזרח לה. במקום אחר מספר לנו יוסף בן מתתיהו, שבבקעת אנטיוכיה נפגשו הדרכים לשתי הערים הנזכרות. יש לכן יסוד להנחה, שהבקעה הנזכרת כאן היא בקעת בטיחה. השם אנטיוכיה ניתן לה, כנראה, באותה תקופה מאחר שהיתה שייכת לתושבי סוסיתא. בתקופה הסלבקית קראו לעצמם תושבי סוסיתא בשם המלכותי הנפוץ 'אנטיוכיים'.

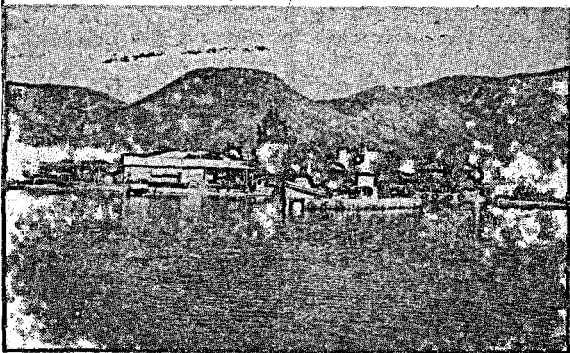
בשנת 63 לפסה"נ הופיע לראשונה הצבא הרומאי בארץ. באותה תקופה השלימו הרומאים את כיבושיהם במזרח ובנצלו את מלחמת האחים — השתלטו על הארץ. הם קרעו אברים רבים ממדינת החשמונאים. נקרעה אז גם קדמת הכנרת והיא צורפה לנציבות הרומאית של סוריה. הסדר זה לא האריך ימים. כעבור 33 שנה חזר סוסיתא לתחומה לידי המלך היהודי הורדוס ועשר שנים לאחר מכן הוא קיבל לידיו גם את בקעת בטיחה. שוב היתה כל קדמת הכנרת מאוחדת תחת שלטון יהודי.

עם מותו של הורדוס, בשנת 4 לספירה, שוב נפרדות דרכיהם של שני חלקי קדמת הכנרת. סוסיתא (ותחומה) חוזרת לנציבות הרומאית וממשיכה את קיומה כעיר יוונית אוטונומית. בעלת מיעוט עברי, עד לכיבוש הערבי במאה ה-7, ואילו בקעת בטיחה נכללת ביחידה ארגונית חדשה במדינה שהוריש הורדוס לבנו פיליפוס.

דעת - מכללת הרצוג

מדינה זו השתרעה על פני עבר-הירדן הצפוני וכללה את הגולן, את הבשן, את החורן ואת האלגוב. היא נתקיימה כ־100 שנה ובמשך כל ימי קיומה שלטו בה (בהפסקות קצרות) מלכי בית הורדוס. כשמת פיליפוס, בשנת 34 לספירה, עברה נחלתו לידי בן אחיו אגריפס א'. בשנת 44 עברה המדינה והתואר "מלך היהודים" לידי אחיו אגריפס ב'. מלך עברי זה היה הנצר האחרון לשליטים הישראליים העצמאיים למחצה. שלטונו נתקיים עד לסוף המאה הראשונה לספירה. כלומר עוד כ־30 שנה לאחר חורבן הבית השני וכ־50 שנה לאחר שביהודה כבר שלטו למעשה נציבים רומאיים. שני מלכים אלה היו חלקית לפחות, מצאצאי החשמונאים, נכדיהם של הורדוס ומרים החשמונאית. לאחר מות אגריפס השני סופחה הבקעה לנציבות הרומאית של יהודה. מלכי בית הורדוס, אף כי שלטו בחסד הרומאים, היו מלכים יהודים, שלא שכחו גם את טובת בני עמם. לפי הבנתם ובמידת

הר סוסיחא, לרגליו עירגב

דעת - מכללת הרצוג

יכולתם דאגו לצרכיהם. 120 שנות שלטונם בבקעה — החל מהורדוס (20 לפסה"ג) וכלה באגריפס השני בסוף המאה — סייעו לא במעט לגידולו והתעצמותו של הישוב העברי שבה.

החל בכך הורדוס, שהעלה עולים רבים מבבל והושיבם בבשן ובגולן. מאידך גיסא, שימש באותה תקופה עבר-הירדן מקום קליטה לעודף האוכלוסין העבריים מיהודה ומהגליל. כתוצאה מאלה היתה הבקעה מיושבת בסוף ימי הבית השני ובמאות השנים הראשונות שלאחריו ישוב עברי צפוף ונשאה אופי יהודי מובהק.

המלכים היהודים ביצעו בה מפעלי פיתוח חשובים. נחפרו תעלות ניקוז, נבנו תעלות השקאה, נסללו דרכים והוקם מרכז עירוני. כל אלה לפי מיטב הטכניקה של אותה תקופה. מפעלי הפיתוח נחגזו את תוצאותיהם: רוב הביצות יובשו, החקלאות הגיעה לפריחה. קמו יישובים חדשים ופרח המסחר. לפי עדות שרידי העבר ולפי המקורות ההיסטוריים שבידינו, ניכר בעליל, שבתקופה זו ולאחריה, במשך כל התקופה הרומית-ביזנטית, הגיעה הבקעה לשיא פריחתה הכלכלית והטכנית. מצב זה נמשך עד להתחלת התמוטטותה של ממלכת ביצנץ.

בית-צידה — יוליאס

העיר המרכזית של הבקעה בתקופה הרומית-ביזנטית היתה בית-צידה. העיר הוקמה בקרבת כפר הדייגים שבשפך נחל ואכני, ומיסדה היה פיליפוס בן הורדוס. אין אנו יודעים, ואף לא נדע זאת כיום, עוד-לא תערך חקירת שרידי העבר במקום. אימתי הוקם כאן לראשונה ישוב, אך יש יסוד לשער, שמקום זה המצטיין בשפע הדגים שבו והנתן מחסה טבעי לסירות, לא עמד ריק מאז ראשית הישוב והדיג בחוף הכנרת וכי שימש נקודת משיכה לדייגים בכל התקופות. בלכתו בדרכי אביו ובחקותו את מעשי השליטים הנכרים, הקים גם פיליפוס בן הורדוס ערים הלניסטיות חדשות. בבניאס, שעליה מקורות הירדן, בנה את בירתו קיסריה של פיליפוס. ואילו

דייגים שרבים גוררים חרס במקום בו עמדה בית צידה העברית. באופק בית הבק ושפך הירדן

את בירתו החרפית החליט להקים בסביבה עברית. בבקעת בטיחה הפורית. את העיר החדשה לא בנה בכפר הדייגים עצמו. שעמד על חוף הכנרת. בקרבת הביצות. במקום הקרוי עתה בשם ח'רבת אל-ערג', אלא במקום מרוחק יותר. הן מבחינת בטחון והן מבחינת תברואה לא התאים כפר הדייגים להקמת עיר הלניסטית מפונקת ורודפת תענוגות. העיר החדשה נבנתה בשנת 4 לספירה בקרבת הירדן. על הגבעה המתרוממת 20 מטר מעל לבקעה, והמרוחקת כ-2 ק"מ ממקום הכפר. אין ספק שבחירת המקום היתה מוצלחת. הגבעה שעליה נבנתה העיר, הנקראת עתה בפי הערבים בשם הסתמי א-תל (התל), התברכה בכל התכונות הדרושות כדי לשמש מקום לעיר. מדרונותיה תלולים ונוחים לביצור והיא מבודדת בדרך הטבע מסביבתה. רק מצד צפון היא קשורה ע"י איכף צר עם הרי הגולן.

דעת - מכללת הרצוג

לרלי הגבעה בוקע מעין המסמר (עין מוסמר) ובקרבתה נמצאת צומת הדרכים שהולכה לגמלה ולסלבקיה. על פני הגבעה נמצא משטח רחב למדי, היכול להכיל עיר יוונית בינונית.

גם האקלים כאן מבריא ונוח יותר מאשר בשאר חלקי הבקעה. בגלל גובה המקום מצויה בו רוח משיבת נפש גם בימי החום. מהגבעה נשקף מראה נהדר על פני הכנרת ועל פני הבקעה. יש להזכיר, שבימי קדם, כשהבקעה היתה מנוקזת ומטופחת בידי חקלאים חרוצים, היתה נאה אף יותר. העיר היתה בנויה משני חלקים: עיר עליונה שנבנתה בסגנון הלניסטי ע"י אותו האדריכל עצמו שבנה את קיסרי של פיליפוס, ועיר תחתונה. בעיר העליונה החדשה, הקים פיליפוס את ארמון החורף המבוצר ואת שאר בנייני הציבור ובה הושב סורים מיוונים. ואילו העיר התחתית, שהתפתחה במקום כפר הדגים, המשיכה להיות מקום מושבם של החקלאים והדייגים העברים. שני חלקי העיר נחשבו ליחידה אחת והיו קשורים ביניהם ע"י כביש רומאי, שנמשך לאורך הירדן ושרידינו ניכרים עד היום. לעיר שהקים, קרא פיליפוס יוליאס. לכבודה של בת הקיסר אוגוסטוס, העיר החדשה התפתחה והתרחבה במהירות. סייעו לכך כמה גורמים. העיר שימשה מרכז עירוני ומנהלתי לסביבה חקלאית נרחבת ועשירה והיתה תחנת מסחר על הדרך שהובילה מפנים הארץ ומגבול החוף, דרך טבריה, לערי עבר-הירדן שבעורף קרמת הכנרת. היא שלחה ידה במסחר והקימה מרכז תעשייה וסחר דגים וגם גבתה מכס ושמרה על הדרכים.

בעיר העליונה הקים לו פיליפוס עוד בחייו קבר מפואר ובו נקבר לאחר מותו, בשנת 34 לספירה, מבלי להשאיר יורש. עם כל התפתחותה, לא הגיעה יוליאס—בית-צידה למעלת הערים ההלניסטיות שכנותיה. תחומה האדמיניסטרטיבי היה אמנם די נרחב וכלל ודאי את הבקעה ואת אשדות ההרים סביבה, אך לא היו לה זכויות של עיר אוטונומית שהיו לסוסיתא, למשל, לעומת

קטע מרצפת הפסיפס בכנסיית "ככרות לחם" בטבחיה, המתאר
סל עם ככרות לחם ושני דגים.

זאת היו בה חיים יהודיים ערים מאד. קשרי משפחה ומקצוע הדוקים
נרקמו בין בית-צידה לכפר-נחום, שני ישובי הדיג העבריים הפורחים
בחוף הצפוני של הכנרת. תמונה זו עולה לפנינו בבהירות מהברית
החדשה. עיר מולדתם של תלמידי ישו שמעון-פטרוס, אנדרי ופיליפוס,
בני כפר-נחום, היתה בית-צידה. אשתו של שמעון היתה בת כפר-
נחום והוא עבר לגור בבית חותנתו. הקשר בין שני הישובים קיים
בסירות הדייגים והספנים בדרך הים, וביבשה, בדרך רומאית סלולה,
שהצתה את הירדן. בחורף היו עוברים את הירדן במקום זה בסירה
ובקיץ ברגל.

פטרוס, אנדרי ופיליפוס לא היו הדייגים היחידים שנמנו על
שומעיו של ישו. את מרבית ימי פעולתו הדתית בילה ישו על חוף
הכנרת ומקום שבתו הקבוע בתקופה זו היה ביתו של שמעון-פטרוס
הדייג. מכאן היה יוצא למסעות דרשותיו בבתי-הכנסת שבגליל ובערי
עבר-הירדן, ומנמלה של כפר-נחום היה מפליג בסירות הדייגים של
תלמידיו לביקוריו בישובי החוף של הכנרת. ובמיוחד הרבה לעשות
ולשהות בבית-צידה. היתה לו לכך סיבה מיוחדת: הורדוס אנטיפס,

דעת - מכללת הרצוג

שליש הגליל. נתן בו מתוך חשש למהומות פוליטיות, את עיגו שלא לטובה, ואילו פיליפוס, שליט הבקעה, לא שם אליו לב. בבית-צידה דרש ישו דרשות וריפא חולים וכאן חולל, לפי המסורת הנוצרית, את "נס כיכרות הלחם והדגים". וכך מספרת המסורת הנוצרית את המעשה: משנודע לישו שהסיר הורדוס אנטיפס את ראשו של יוחנן המטביל, נפל עליו פחד רב ובחברת 12 שליחיו מיהר לחפש לו מקלט בארצו של פיליפוס. הוא התבודד בבקעת בטיחה, לא הרחק מבית-צידה, אולם מקום המצאו התגלה חיש מהר לשאר תלמידיו ושוב התאסף סביבו קהל עצום כדי לשמוע את דרשותיו וכדי לבקש ממנו מרפא. לעת ערב עיף העם וחש ברעב ולא היה עם ישו בלתי אם חמשה כיכרות לחם ושני דגים והנה מספר האונגליון, קרה נס גדול, והאוכל הספיק ל-5000 האנשים שנאספו שם וכולם שבעו ואף הותרו.

"נס" זה, הרומה באופיו ובמגמתו לשאר מעשי הנסים המסופרים בברית החדשה, מלמדנו אגב מה גדול וצפוף היה הישוב העברי בבקעת בטיחה. כשרצה העם לאכול, מציעים השליחים לישו, שישלח את חמשת אלפים האנשים להתארח בכפרים ובחצרות שמסביב, והרי אין להגיח שיעלה על דעת יהודי בימים ההם להתארח בבית נכרי. למרות הנסים והנפלאות לא קנתה תורתו של ישו אחיזה בבית-צידה, כשם שלא קנתה אחיזה ביתר ישובי הכנרת. מרוב רוגז וכעס קילל ישו את בית-צידה, כשם שקילל את כפר נחום וכרזים: "אז החל לגול חרפה על הערים אשר נעשו בתוכן רוב נפלאותיו ולא הלכו אחר תורתו; אוי לך כורזין, אוי לך בית-צידה, כי לו נעשו בצור ובצידון הנפלאות אשר נעשו בתוככן כבר שבו בשק ואפר" (מת' יא, 21).

באמצע המאה הרביעית, כשהוחל בארץ בהקמת הכנסיות הנוצריות הראשונות, הוקמה כנסיה קטנה ופשוטה גם לזכר ה"נס" הנזכר, אך לא בבקעת בטיחה, במקום המעשה, כמסופר, אלא בבקעת

רצפת הפסיפס של כנסיית כיכרות הלחם, בטבחיה

דעת - מכללת הרצוג

טבחה הקטנה, ממערב לכנרת. יש להניח, שהמסורת הנוצרית העתיקה את מקום המאורע מתוך כונה ברורה לרכז עד כמה שאפשר יותר מסורות מקודשות למקום אחד, נוח לגישה.

כעבור כמה דורות הוחלפה הכנסייה הצנועה שבטבחה בבסיליקי גדולה ומפוארת. ברצפותיה שובצו פסיפסים נאים המתארים נוף ביצה וחמיות עופות מים. יתכן, שהאמן בחר בנושא זה דוקא בכדי לתאר ולהזכיר את נוף מקום המעשה. בין המזבח וקיר המזרח (אפסיס) שובץ פסיפס המסמל את המאורע: סל עם כיכרות-לחם ושני דגים מעבריו. פסיפסים אמנותיים יקרי ערך אלה נתגלו בימינו ומבנה מיוחד הוקם מעליהם כדי לשמרם.

כרוב השמות הנכריים בארצנו נשתכח גם השם הזר יוליאס ובפי אנשי המקום נשתמר, בשנוי מה, השם העברי הקדום. עוד בימי קדם נוספה לשמה של העיר תוספת של נון בשפת הדיבור היא נקראה צידן כדוגמת סוסיתא — סוסיתן, קורשי — קורשין, וכך קיבל השם כתיב דומה לשם העיר. הפיניקית הנודעת צידון, ובגלל הדמיון בכתיב קשה בדרך כלל להבדיל בספרות התלמודית מתי מדובר בעיר שעל חוף הכנרת ומתי בעיר שעל חוף הים-התיכון. רק שתי ידיעות נשתמרו בתלמוד המתייחסות ללא ספק לבית-צידה, שתיהן מהמאה הענייה לספירה ושתיהן מציינות את אופיה החקלאי והדייגי של הבקעה.

במדרש קהלת רבה ב'—ח' מסופר, שרבי יהושע בן חנינא הפא לאדריאנוס קיסר, לפי בקשתו, שלושה דברים כדי להוכיח לו שאמנם אינה חסרה ארץ-ישראל דבר, והם: "פלפלין מן נצחנה ופסטיאנין מן צידון ומשי מן גוש-חלב". הפסיון הוא עוף שהיבא מברכו אסיה על-ידי הרומאים וגידלוהו במשק החקלאי המפותח יחד עם עופות הבית האחרים. בשרו הטעים נחשב מאכל תאווה אצל קדמונינו.

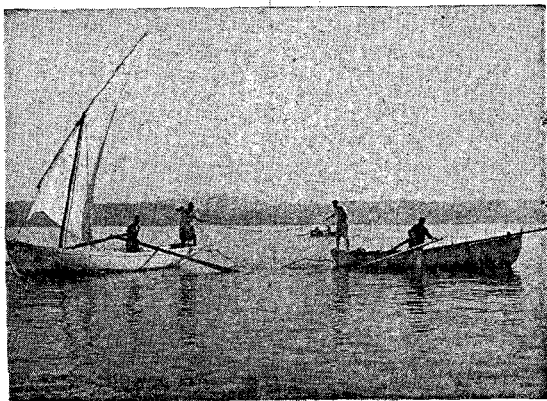
ובתלמוד הירושלמי (שקלים ו', ב') מספר רבי שמעון בן

דעת - מכללת הרצוג

גמליאל הנשיא: „מעשה שהלכתי לציידן והביאו לפני יותר משלוש מאות מיני דגים בתמחוי (קערה) אחד“.

אמנם סיפור המעשה תמוה מאוד. בכנרת מצויים בסך-הכל 22 מיני דגים ומהם רק מחציתם מינים טהורים, הנצודים ברשתות הדייגים והראויים לאכילה. הדייגים יודעים יפה את מספר המינים המועלים ברשתותיהם. אך „אנשי היבשה“ ואפילו החכמים שבהם, דיברו לשון אחרת. כך נאמר, למשל, בתלמוד, ש-700 מיני דגים טהורים גלו יחד עם בני ישראל לבבל וכי בארצות המזרח מצויים 700 מיני דגים טמאים. אף הנשיא, שהתרשם כנראה מאוד משלל הדגה של דייגי בית-צידה ומטעמם הטוב, נקט בלשון/ציורית ויצא מפיו המספר המוגזם.

ולא במלאכת הים בלבד הצטיינו דייגי בית-צידה; גדול היה כוחם גם בתורה. שנים מתכמי התלמוד יצאו מעיר זו. אחד הוא אבא גוריון הנקרא גם אבא יודן איש צידן, השני הוא ר' יוסי צידנאי.

דעת - מכללת הרצוג

דייג לפי מקצועו. ומהים אותו עם ר' יוסי החורם. ובשם חורמים
אז חרמים נקראים בלשון התלמוד דייגי הכנרת משום שהשתמשו
ברשת החרם שהיתה כלי הדיג הנפוץ ביותר בימיה.

במקומה של בית-צידה התחתית עומדים עתה בית אבן בן
קומתיים ומבני המשק של הבק הכורדי. שליט הבקעה בימינו שרי
הים רבים. הפזורים בסביבה. מעידים על פריחת המקום בעבר.
הבקעה איתל - מקומה של בית-צידה העילית - משמשת זה
הזרות כמקום חניה מרכזי לשבט הבדוי תלוויה. הנקרא על שם התל.
פני הבקעה ומורדותיה מכוסים עשרות בקעות. שהוקמו מהאבנים
העתיקות המצויות פה כשפע. פקברים ערביים ובדירי צאן ובקר.

הבקעה בימי המלחמה ברומא

בשנת 66 לספירה. בפרוץ המלחמה ברומאים. היתה הבקעה בגבול
מדינתו של המלך היהודי אגריפס ב'. אחרון המלכים היהודים בארצנו.
אגריפס ב' מלך כחמד הרומאים. היה ילידם ועבדם הנרצע. גם בימי
המלחמה הוסיף לשמור להם אמונים והעמיד את צבאו לעזרת הגיס
הרומאי. אוכלוסיתה של מדינת אגריפס ב' היתה מעורבת. כי מלבד
היהודים ישבו בה גם נכרים רבים. ואילו ארץ הגולן. שעליה נמנתה
בקעת בטיחה מאז ומתמיד. היתה מיושבת בעיקרה יהודים. באופן
יחסי ישבו בה יהודים רבים יותר מאשר בשאר מחוזות המדינה.
למרות איסורו של "מלך היהודים" להשתתף במלחמה אחזה אש המרד
והקיפה את רוב הגולן העברי.

המצודה היחידה של הבקעה - בית-צידה העילית (יוליאס)
היתה. כאמור. מיושבת נכרים. לכן לא יכלו יושבי הבקעה הפרושים
להרים את נס המרד בגלוי. רק בחשאי יכלו להושיט עזרה למורדים
או לעזוב את מקום מגוריהם ולהצטרף ללוחמים. רבים מבין הדייגים
והספנים הצטרפו עם סירותיהם ליחידה הימית של צבא הגליל.
שמילאה תפקיד חשוב במערכה שהתחוללה מסביב לכנרת ועל פניה.

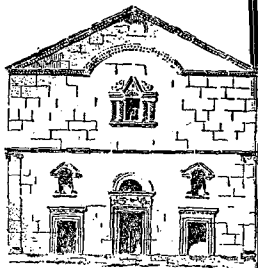
דייגים ערבים בשפך הירדן

שלושת המרכזים העירוניים האחרים של הגולן, סוגני, סלבקיה, ובעיקר עיר המבצר הנודעת גמלה, שרוב תושביהם היו יהודים, הצטרפו בגלוי למרד. ערים אלו היו קשורות לצבא הגלילי, ומפקדו, יוסף בן מתתיהו, שקד על ביצורן.

דרכי התחבורה בין מרכזי המרד בגולן למרכזי צבא הגליל עברו בתחום הבקעה. גרמו לכך גם סיבות גיאוגרפיות — תואי הדרכים לגולן — וגם הסיוע ואהדת היישוב היהודי באזור. צבא המורדים של הגליל השתדל להבטיח לעצמו עורק חיוני זה ואילו המלך אגריפס ב' עשה את כל מה שביכולתו כדי לשבשו. על רקע זה התחולל בבקעה הקרב המתואר בספרו של מפקד צבא הגליל, יוסף בן מתתיהו (חיי יוסף, פרקים עא, עב, עג):

„בעת ההיא בא מאת המלך חיל פרשים ורגלים בפקודתו של שוללה מפקד שומרי ראש המלך. הוא תקע את מחנהו במרחק חמשה ריסים (ריס = 192 מ') מיוליאס ושם משמר על הדרכים המובילות

לסלבקיה ולמצודת גמלה
למען מנוע בעד הגליליים
מלבוא לעזרת אנשי המקום.
בהודע לי הדבר שלחתי
אלפים אנשי צבא ובראשם
המפקד ירמיהו. הם הת-
צרו במרחק ריס אחד מיר-
ליאס בקרבת הירדן. אולם
חוץ מתגרות קטנות לא עשו
מאומה. עד אשר באתי אני
אליהם ועמי שלושת אלפים
אנשי צבא. ביום המחרת
שמתי מארב בעמק קרוב
למתנה המלך, החילותי במ-
לחמה בצבא המלך בפקדי

שיחזור חזית בית הכנסת בחורבות
אדיבה, מהמאה השלישית לסה"נ

על אנשי צבאי לפנות עורף עד אשר ימשכו אחריהם את האויב, וכן
היה. שוללה חשב, כי אנשינו בורחים באמת ויצא לדרך אחריהם
בחזקה. החיילים אשר היו במארב התנפלו עליו מאחור והביאו מהומה
גדולה בצבאו, ואז שבתי לפתע פתאם והסתערת עם חיילי על אנשי
המלך והנסתי אותם. הייתי נוחל נצחון מפואר ביום הזה, לולא כוח
נעלם שעמד לי לשטן: סוסי אשר עליו רכבתי בקרב, נפל במקום
ביצות והשליכני ארצה. נפצעתי בפרק שעל יד השכם. ולכן לקחוני
אל כפר נחום. בשמוע אנשי זאת, יראו פן יאונה לי רע והדלו מרדוף
אחרי האויב ושוב, כי מאוד חרדו לגפשי. קראתי לרופאים והם
חבשו את פצעי, נשארתי שם כל היום ההוא ואש הקדחת יקדה
בקרבי. בלילה הובאתי בעצת הרופאים למגדל.

„שוללה ואנשיו שמעו את אשר קרני ויתעודדו. הם ידעו, כי
מחננו נשאר בלי משמר ויקימו בלילה מארב פרשים בעבר הירדן.

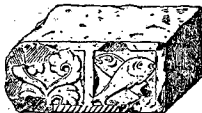
דעת - מכללת הרצוג

וכאור הבוקר התגרו מלחמה את אנשי אשר יצאו נגדם עד המישור. פתאם הופיעו הפרשים אשר היו במארב והממו את אנשי והניסום וששה מהם נהרגו. אולם בכל זאת לא נחלו נצחון שלם. יען כי שמעו שאנשי צבא משלנו באים בסירות ממגדל ליוליאס ופחד גפל עליהם ויסוגו אחורנית."

קרב זה דומה בקויו הכלליים לשאר הקרבות של מלחמת היהודים ברומאים: ביצור המחנה, נסיגה מדומה, הצבת מארבים ואחרון אחרון — העדרו הבולט של חיל פרשים יהודי. — אחד מגורמי מפלתם של היהודים במלחמה זו.

שני פרטים מעניינים נוספים אנו למדים מתיאור זה: ראשית, כי עדיין היו קיימות ביצות בבקעה באותה תקופה, שהרי שומעים אנו, כי שקע סוסו של יוסף במקום ביצות. רמז לכך יש לנו גם בברית החדשה. הברית החדשה מספרת, שישו ריפא בלפס נחום את חותנתו, חולת הקדחת. יש להניח שמקור קדחת זו היה בביצות בית צידה. הפרט החשוב השני הוא גדלו וחשיבותו של צי המלחמה העברי על הכנרת. צי סירות הדייגים והספנים. צבא של 5000 גליליים ניגף כמעט לפני צבא אגריפס ואילו השמועה ביבד על החשת תגבורת בדרך הים היה היתה כדי לשבור את רוח צבא אגריפס ולהניסו מהמערכה.

מבצרים האחרון של לוחמי הכנרת היתה מגדל, לאחר הסיום המחריד של הקרב הימי בין צי הרפסודות הכבודות של הרומאים שריקים מבית הכנסת של אדאפיד מהמאה השלישית לסה"נ.

דעת - מכללת הרצוג

לפני צי הסירות הקלות של יורדי הכנרת מתחילה הפרשה האיומה של הענשת שלוש רבבות השבויים שנפלו עם כיבושה של העיר. את השבויים בני הגולן מוכר אספסינוס לידי מלכם היהודי שעשה בהם כטוב בעיניו ואגרופס ב' מוכר את נתיניו. בני עמנו לעבדים ולשפחות.

הבקעה לאחר החורבן ואילך

מאחר וישובי הבקעה לא השתתפו בפועל במלחמה, נפגעו אך מעט. ולאחר חורבן הבית ובעיקר לאחר מרד בר-כוכבא, עם גבור זרם הפליטים גדלו והתרחבו ישובי הבקעה. ישובים אלו-הסיפו להתקיים עוד מאות בשנים אחר מכן ותושביהם התמידו בעבודת החקלאות והדיג.

בכל ישוביהם ואף בישובים המעורבים, בהם היו היהודים מעוט. נשארו היהודים נאמנים לעמם ולדרך אבותיהם. חיהם הדתיים והתרבותיים נבנו סביב בית-הכנסת ואמנם מוצאים אנו שרידי כמה בתי-כנסת באזור. מאידך גיסא, לא מילאה הבקעה שום תפקיד מיוחד באותה תקופה. ואם כי היתה הבקעה החל מראשית המאה הג' בקרבת טבריה, המרכז הלאומי של יהודי ארץ-ישראל ויהודי התפוצות. אין אנו שומעים עליה אלא מעט. רק כמה מישובי הבקעה וסביבתה הקרובה נזכרים בספרות התלמודית ומכאן יודעים אנו בבטחון, כי היתה הבקעה מיושבת כמימים ימימה וכי הסיפו היהודים לשבת בה. משהתחילו הגזרות ורדיפות השמד, בסוף ימי שלטונה של ביזנץ, במאה החמישית והששית, נאלצו יהודים רבים לעזוב את הארץ. לשובים עתיקים התפוררו ונחלשו. אולם הישוב בכללותו לא נעקר ורק נדחק והצטמצם בכפרים נדחים שבשני עברי-הירדן, ובעיקר בצפון הארץ.

כשכבשו הערבים את הארץ היו עדיין קיימים ישובים עבריים לא מעטים בבקעה ובקרבתה. עדות לכך הם השמות העבריים

דעת - מכללת הרצוג

לרגלי חירבת כנף, על הגבעה הבנוי הערבי שהוקם על שרידי בית כנסת

המשובשים של הכפרים: סוגג, הקרובה לבקעה, נקראת בפי הערבים יהודיה ובמאה-הי"ב עוד ביקרו עולי רגל יהודים בשרידי בית-הכנסת שבה. גם שם העיר העברית קמטרה, שמעל לבקעה, השתבש בפי הערבים לאום-אל-קאנאטיר. גם במקום זה ישנם שרידי בית-כנסת יהודי.

ישנם סימנים ברורים המעידים, ששאר הישובים הערביים בבקעה עומדים על חרבותיהם של הישובים העבריים העתיקים. מאחר שלא נשתמרה בהם רציפות ישובית נשכחו במרוצת הזמן שמותיהם העבריים. השם בטיחה נזכר לראשונה במקור ערבי מהמאה השמינית.

גם בעיני הצלבנים היתה חשיבות צבאית לבקעה, כדרך מעבר בין בסיסיהם שבערי החוף לבין מבצריהם שבעבר-הירדן ונסיי כויותיהם שכצפון-סוריה. במקור צלבני מהמאה ה-12 מסופר על קרב שהתחולל בבקעת בטיחה בין צבאות המוסלמים בראשותו של

דעת - מכללת הרצוג

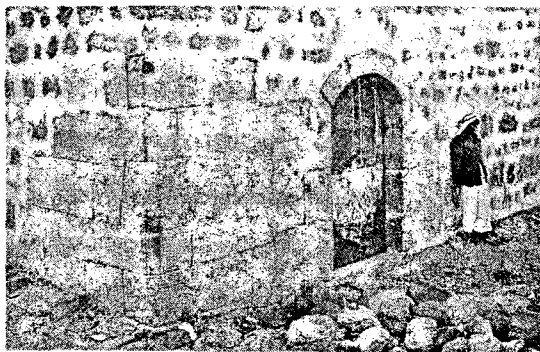
זור אידין לבין הצלבנים. כמאה הי"ד נזכר השם בטיחה שוב כמקור ערבי. מכאן ואילך דלות ובלתי מהימנות הידיעות על הבקעה.

הבקעה בימינו

ובשם שמפואר הוא עברה של בקעת בטיחה כן עלוב ודל הוא מצבה בימינו אנו. כשהיא שרויה במצב הרגיל של פינה נידחת במדינה ערבית מפגרת.

בכל הבקעה הפוריה הזו יושבים כעת בס"ה כ-2500 בדוים שהתנחלו והיו לעובדי אדמה. בצפון הבקעה יושב שבט התלוזיה, שעליו נימנים רוב תושבי הבקעה הותיקים וששם נגזר, כפי שזכור לעיל, משם הגבעה אחת, מקומה של יוליאס. בדרום הבקעה יושב שבט המנודת, רוב השבט יושב בבקעת הירמוך ורק פלג ממנו נדד והתישב בפתח נחל הדגים. בסביבת קודס, שני השבטים אינם בדוים טהורים, אלא תערובת עם כושיים מסודן, ירודים מאוד בדרגת התפתחותם. נבערים מדעת ועלובים בצורתם ובאורח חייהם. דתם מוסלמית. אך אין בכל הבקעה מסגד או בית-ספר. תושבי בטיחה גרים באוהלים. בסוכות מחצלאות ובבתי חמר. בין הירדן והזאכי עומד בית האבן של הבק הכורדי. שליט הבקעה, ולו שייכות כל אדמותיה, נוסף לאדמותיו תרבות בגולן. תושבי הבקעה הם אריסי ומשלמים לו שליש מיבול השדה. הם מגדלים תבואות קיץ וחורף וגם ירקות למיניהם. בשנים האחרונות מגדל בעל הבקעה על פני שטח ניכר ובהצלחה רבה אורז. המים הרבים הדרושים לכך, מובאים בתעלות עפר מז הירדן. מלבד זאת מגדלים יושבי הבקעה צאן ובקר. כי רב הוא המרעה הטבעי הגדל בשטחי הכור. לאורך הנחלים ועל-יד אפעיניות אין הוא נעלם גם בחדשי הקיץ החמים. בבקעת בטיחה כדוגמת החולה לשעבר, מגדלים גם את המריא (הג'אמוס). כמו כן עוסקים תושבי הבקעה בדיג. הן בכנרת והן בנחלים. אין האריסים זוכים לראות ברכה רבה במעשי ידיהם. את הזכויות על אדמותיו

דעת - מכללת הרצוג

הבנין בח'רמז'יכנף, בתוכו נמצאים שרידי בית הכנסת (האבנים המרובעות)
מחכיר הבק לחוכרים ולסוכנים שונים והללו מנצלים את עמל
האריסים ללא רחם.

בשנים האחרונות הופיע גורם חדש בבקעה והוא עורר אותה
במקצת מתרדמת הדורות. מאז מלחמת העצמאות התחילה מדינת
סוריה להקדיש תשומת לב רבה לפינה זו. קול מערבלי בטון של
הצבא הסורי עלה בבקעה. לא לצרכי שלום הובאו הללו הנה. החוף
כוסה שרשרת ביצורים וקול תכונה רבה של גייסות עולה מן הבקעה.

נסיונות היאחזות בבקעה

הנסיונות הראשונים לגאולת הבקעה כבר התחילו בימי העליה
השניה. בשנת 1905 חיפשה קבוצת יהודים יוצאי קרים (הקרימצ'קים)
מקום להתנחלותה. לאחר חיפושים וגלגולים שוגיג החליטה להתישב

דעת - מכללת הרצוג

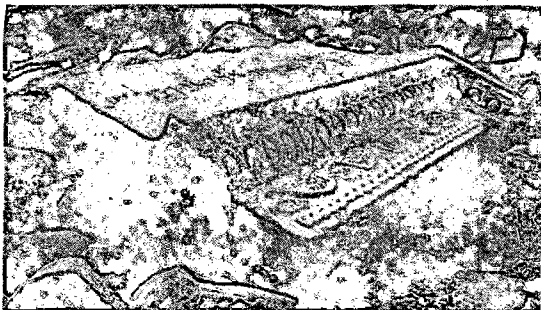
בעמק בטיחה כאריסיו של הבק עבדול-רחמן. אביו של בעל הבקעה
בימינו. ב-1905 עלו 16 המשפחות היהודיות המאורגנות בקואופרטיב
להתישב במקום. מצב הבטחון היה תקין. המתישבים היו תחת חסותו
של הבק והערבים לא העיזו לפגוע בהם או ברכושם. הם החלו לעבד
את האדמות ובמידה מסוימת אף הפנו את תשומת לבם לדיג.

באביב, כשהשקו המתישבים את שדותיהם נסחפו עם מי הירדן
גם דגים לרוב. תופעה זו עוררה את מחשבתם לעסוק בציד דגים
ובמכירתם. ומיד הופיע גם אצלם אותו יהודי. שהיה קונה את הדיגים
מהערבים. ממליחם ושולחם לערי הארץ. היתה מזה רוחה פורתא
למתישבים. אך לא השכילו להבין שענף הדיג חייב להיות לאחר
מענפי ההכנסה העיקריים שלהם ולא הקדישו לו את תשומת הלב
המספקת.

עד מהרה נתגלו הקשיים והתקלות הרגילים האחרים. המו"
פיעים בכל נסיון התישבותי בלתי מתוכנן. תנאי השיכון היו
קשים. חלק מהמתישבים ישבו בצריפים קטנים וחלקם בחדרים
חסרי אור שבחצר הבק. עם בוא הקיץ התחילה הקדחת להפיל בהם
הללים. מקום הישוב הקרוב ביותר, בו חיו יהודים, היתה טבריה
והדרך אליה היתה בים בלבד. לאחר שהריחו בעלי הסירות הערבים
את ריח הכסף התחילו בסחיטות ללא רחם. ועל פגעי הטבע נוספו
גם פגעים וקשיים חברתיים: חיכוכים תכופים ומריבות. לא היו
לקבוצה אותו להט חלוצי וליכוד חברתי והכרחיים כדי להכות שורש
בשטח שומם ונידח, מוכה קדחת ופגעים אחרים. הנסיון נכשל.

לאחר שהקבוצה ירדה במקום שנה וקצרה רק פעם אחת את
יבולה, התחילה להתפורר. אחרון העוזבים היה זקן שהלך שבי אחר
הבקעה ומאז לעזבה עד שהכריעה גם אותו הקדחת הממאירה. דמותו
של "הזקן מבטיחה" מתוארת ביד אמן, בספרו של מ. סמילנסקי
"משפחת האדמה".

בשנת תרצ"ד נעשה נסיון נוסף לרכוש את אדמת הבקעה. הפעם

אבן המשקוף משרידי בית הכנסת בח'בת כנף

סוכל הדבר עקב התערבותם של לאומנים ערבים מדמשק ומהארץ.
שראו במעשה הקניה ענין פוליטי.

מאז עלה קיבוץ עין-גב על אדמתו נעשו ע"י חבריו נסיונות
שונים לתקוע יתד בבקעה. לראשונה נרכש מהבק הזכיון לזיפוזף,
המצוי כאן בצורה נקיה וכשפע. המלאכה המפרכת של הובלתו דרך
הים לטבריה היתה אחד מענפי ההכנסה העיקריים של עין-גב בימים
הראשונים לקיומה. בשנים הבאות ניתנה לחברי עין-גב דריסת רגל
בבקעה לרגל הקשרים והעסקים השונים. עם שליט הבקעה, אולם
לא הגיעו הדברים לידי תקיעת יתד של ממש, ועם פרוץ מלחמת
העצמאות ניתק הקשר לגמרי.

תצפית על הבקעה

אין לך מקום טוב יותר לצפות על הבקעה מאשר מתל-מוטילת.
כל הבקעה וכו' שפך הירדן לכנרת פרושים כאן לעיניך כעל כף היד.

דעת - מכללת הרצוג

עברית תנאים הוותיקים והחדשים, וכל מי שיש לו חלק בהם, יוכל לראות בהם את חשיבותם ואת חשיבותם. וכל מי שיש לו חלק בהם, יוכל לראות בהם את חשיבותם ואת חשיבותם. וכל מי שיש לו חלק בהם, יוכל לראות בהם את חשיבותם ואת חשיבותם.

הכתובת ברצפת בית הכנסת של חמת גדר, בה נזכר כפר עקביה

ראים מטעים ועל חוף הים ולרגלי ההרים פוורים ישובי הבקעה. ננים והמעובדים המבצעים מתוכם. בהתקרבו לכנרת חזרות מזרעות ומתאחדות והירדן נופל שלם ומאוחד לתוך הימה וצבעו צכור ודלוח בגלל הסחף הרב שנגרף אתו בדרכו הקשה והתלולה. גם שרטונות החוסמים את פתח הירדן הם תוצאת הסחף.

נעביר את מבטנו אל מעבר לירדן מזרחה: שדות נרחבים, שרים ומעובדים; הנחלים — ואכי ומסעודיה — רחבים ומלאים על דותיהם במשך רוב חדשי השנה; אמות מים רבות חוצות אותם נמשכות לכל הכיוונים וכתמי ביצות. במעלה המדרונות האטיים נראים יפה הפיתולים והזרועות הרבות של הירדן. על האיים הקטנים בין הירדן ובין נחל ואכי עומד בצד, גוש בניינים. בית אבן גדול ובקתות סביבו; זוהי חוות הבק. שליט הבקעה. בסביבה זו מקומו של כפר הדייגים שהפך לעיר בית צידה — יוליאס.

ממולנו, במעלה ההר, לא הרחק מהירדן, בולטת הגבעה המבודדת של איתל. כאן עמדה יוליאס. חלקה הנכרי של בית צידה. על פני התל נראות הבקתות וגדרות הצאן של בדוי התלוויה. בקרבת התל מתפתלת הדרך היוצאת מהבקעה אל רמת הגולן בכיוון קוניטרה — רמשק.

דרך עתיקה חדשה זו היתה אחד הגורמים לחשיבותה הצבאית והמסחרית של בית צידה בכל התקופות. דרומה מבית צידה, בין הנחלים ואכי ומסעודיה, פוורים לאורך החוף בקתות. הכפר הערבי מסעודיה, בקצה הדרומי של הבקעה

דעת - מכללת הרצוג

נראה הישוב הערבי כפר-עקאב, הנקרא גם בשמות דוקת-כפר-עקאב או בקיצור דוקה. כאן מקומו של הישוב העברי העתיק — כפר עקביה, הידוע ממקורותינו. השם נזכר בתלמוד הירושלמי (גזיר כז"ד) ובימינו התגלה השם בכתובת שברצפת הפסיפס של בית-הכנסת של חמת-גדר (אלחמה). מהמאה הששית, כאחת הכתובות נזכר עם שמות יהודים מסוסייתא. כפר נחום וארבל שמו של יהודי מכפר עקביה. הללו באו לחמת-גדר להתרחץ במרחצאותיה החמים ונדבו להקמת בית-הכנסת. כפר זה האריך ימים ושמר על רציפות הישוב. ושמו העברי הקדום נשתמר עד ימינו. הוא נזכר גם במקורות הערביים. במאה ה' נזכר כפר-עקאב בשיריו של המשורר הערבי אל-מתנבי. במאה ה"ג חזר ומוזכר אותו הגיאוגרף הערבי יאקות. במאה ה"ד שוב נזכר הכפר בספרו של ההיסטוריון הערבי — מושל צפת לשעבר — אל-עזתמני. במקור זה מצויה גם ידיעה על מכרות מלח בבטיחה. והכוונה היא, כנראה, לתעשייה של המלחת הדגים, שהיתה קיימת בבטיחה עד לראשית המאה שלנו.

תוכן הכתובת

ודכיר לט"כ רב הנחום הלוי בן (חלופה דהב
חד טרימיסין ודכיר לטב מוניקה דסוסי(ת)ה צפוריה
וקן(רום פ)טריק ד(כ)פר עקביה ויוסה בר דוסתי
דמן כפר נחום דיהבון תלתיהון תלת גרמין מלך
עלמה יתן ברכחה בעמל(הון)אמן אמן סלה שלום
ודכיר לטב יודן ארדה מן חימאיש(י) דיהב תלת
ו(דכירין לט"ב ארבילי: דיהבון מחי(ת)הון מלך
עלמ(ה) יתן ברכחה בעמל(הון)אמן אמן סלה.

דעת - מכללת הרצוג

הלאה יותר, דרומה, מול הפתח הרחב של נחל הדגים, על לשון היבשה החודרת לתוך הכנרת, יושב הכפר הסורי קורסי, שהוקם על חרבותיו של הישוב העברי הקדום קורשי. מורו של ר' יהודה הנשיא בילדותו היה בן כפר זה — ר' יעקב בן-קורשי.

מסורת קדומה, הנזכרת בתלמוד הירושלמי, קוראת לסביבת קורשי בשם ארץ הגרגשים, על שם הגרגשי שהיה בין שבעת העממים של ארץ-כנען בימי כיבוש יהושע בן-נון.

כפר זה ידוע בכל סביבת הכנרת בגלל שדה הדיג המבורך שבקרבתו, ולאחרונה התפרסם גם כשדה התנגשויות בין ספינות המשמר הישראליות לבין המוצבים הסוריים שעל החוף, על חוף קורסי עומדים השרידים של תאן תורכי גדול. גלי אבני הבולת השחורות נראים למרחוק לכל השטים על הכנרת.

על הגדה הצפונית, במעלה נחל-הדגים, מזדקפת מתוך חומת ההרים גבעה דמוית פירמידה הנקראת בשם חירבת כנף. עדות לישוב עברי בלתי ידוע במקום זה, הם שרידי בית-הכנסת מהמאה הרביעית או החמישית לספירה, שנתגלו במקום. נשתמרו כאן חלקים של שני קירות המהווים בנין ערבי חדש. שרידים נוספים של בית-הכנסת מפוזרים בקרבת הבנין וכיניהם גם אבן משקוף הנושאת כתובת ארמית, וזו לשונה: «(ותהא לא ברכתה) דכיר לטב יוסה ב(נ) חלפו בר חנ(נ)». ופירושה: תהי לו הברכה, זכור לטוב יוסה בן-חלפי-בן חנן.

נחזור צפונה לרגלי ההרים, בקצה הדרומי של הבקעה, נמצא הכפר שיך-עלי. צפונה לו חסיניה, ובקצה הצפוני של הבקעה, ממול תל-מוטילה, בצלע ההר, א-דיכה. כפר ערבי זה עומד אף הוא על חרבותיו של ישוב עברי קדום; עדים לכך שרידי בית-הכנסת יהודי מהמאה השלישית לספירה. הבנין דומה בסגנונו לבתי-הכנסת שבכפר נחום וכרוזים הסמוכות ושונה מהם רק בכיוונו; לעומת הכיוון צפון-דרום האופיני לבתי-הכנסת בגליל, בנוי היה בית-הפנסת בא-

דעת - מכללת הרצוג

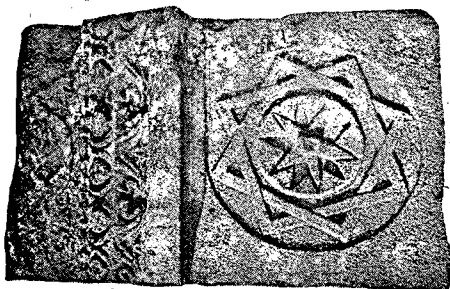
דיכה בכיוון מזרח-מערב, שהוא אופיני לבתי-הכנסת שממזרח לירדן. 2 ק"מ צפונה מא-דיכה (מחוץ לתחום הראיה) במקום הקרוי א-דפיד מפתחות אבנים נושאות עיטורים אופייניים לבתי-הכנסת, כגון: גלגל מזלות, קונכיות וכדומה. מקומו המדויק של בנין בית-הכנסת בלתי ברור, אך ברור למדי שגם כאן עמד ישוב עברי באותה התקופה. ממערב לירדן, לרגלי המסתכל, משתרע השטח המפורז. אוהליהם של ערב שמאלנה.

בשפך הירדן משחירה חירבת אבו זינה, שהיא גבול השטח המפורז בשפך. האדמות ממערב לה מעובדות על-ידינו.

סוף דבר

על אף הסכנות לא פסק הדיג העברי מול החוף הסורי, ובבוא עונת החורף מפליגות הסירות העבריות לשדות הדיג הברוכים

קשום אבו משרידי בית-הכנסת בחירבת כנף

דעת - מכללת הרצוג

של בקעת בטיחה מול קורסי, שם נאלצים הדייגים להתקרב למרחק
עשרות מטרים בלבד ממוצבי האויב. יודעים דייגינו בכנרת שהפלג
גוהיהם אינן רק לציד דגים, אלא גם להגנת זכויותיה הריכוניות
של ישראל על הכנרת ולהבטחתם.

בהפלגותיו לצפון הכנרת מכוונים את דרכו של הדייג העברי
עצי האקליפטוס הגבוהים שמשני עברי שפך הירדן. אלה הם העצים
שנשתלו לפני 50 שנה ע"י המתיישבים היהודים יוצאי קרים, שניסו
לתקוע כאן יחד והם מרמזים בבירור על הדרך לפתרון בעיית הדייג
ולשמירת גבולות הכנרת.

מאיך גיסא. מכירות לנו מדי יום תגרות הדמים על הים את
בהירות ראייתם של קדמונינו, שקבעו את הגבול "על כתף ים כנרת
קדמה".

תוכן הענינים

3	הקדמה
4	תחימי הבקעה ושמה
6	נחלים ושפע מים
8	מורשתה של הבקעה
8	דרכי התבונה
10	שדות הדיג של בטיחה
13	גבולות וזכויות הדיג בקדמת הכנרת
20	תולדות הבקעה עד ימי המלחמה ברומא
26	בית-צידה—עיליאס
34	הבקעה בימי המלחמה ברומא
38	הבקעה לאחר התורבון ואילך
40	הבקעה בימינו
41	נסיונות היאחזות בבקעה
43	תצפית על הבקעה
47	סוף דבר

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

מקורות :

השער. 12, 13, 19.	קלוגה
15.	פריאור
17.	מנדל נון
9, 5, 4.	מתוך הספר "החי במקרא" מאת פרופ. בודנהיימר, באדיבות מוסד ביאליק
25.	באדיבות לשכת העתונות הממשלתית
37, 36.	מתוך הספר "חופי ישראל", באדיבות ד"ר זאב וילנאי

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il